BİR OSMANLI-ERMENİ AYDIN ve BÜROKRATI: SAHAK ABRO (1825-1900)

Sezai BALCI*

Giriş

Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşayan Osmanlı-Ermeni entelektüellerinden biri olan Sahak Abro hakkında iki ansiklopedi maddesi dışında başka bir bilgi bulunmamaktadır[1]. Bu çalışmada Sahak Abro'nun hayatı ve Osmanlı bürokrasisindeki faaliyetleri, Osmanlı arşiv belgelerine göre incelenecektir. Sahak Abro gibi birçok gayrimüslimin, devlet hizmetinde istihdam edilmesi hiç şüphesiz Tanzimat'la birlikte uygulamaya konulan Osmanlılık ideolojisinin bir sonucudur. Tanzimat, Müslümanlar kadar gayrimüslimleri de kapsayan bir süreçtir. Merkezî devlet bürokrasisinde Sahak Abro örneğinde görüldüğü gibi Batı dilleri kadar, Türkçe'yi düzgün yazan ve konuşan eğitimli gayrimüslimlere her kademe ve rütbede rastlamak mümkündür.

1-Babıali Tercüme Odası'ndaki Faaliyetleri ve Eserleri

Sahak Abro, 1825 (h. 1241) yılında İzmir'de doğmuştur[2]. Babasının adı Cevahircioğlu Hacı Ohannes'tir.[3] Adından da anlaşılacağı üzere babası ya da dedesi kuyumcu esnafındandır. Aslen Belgratlı olan İzmirli Abro ailesindendir[4]. İzmir'de Fransızların Propaganda ve Ermenilerin Mesrobyan okullarında yabancı dil ve edebiyat öğrenimi almıştır. Türkçe, Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Ermenice ve Rumca bilmektedir.[5]

1849'da (h.1265) 24 yaşında mülâzemetle yani maaşsız olarak Babıâli Tercüme Odası'na girmiştir.[6] Ekim 1849'da maaşı önce 500, daha sonra 2500 kuruşa çıkarılmıştır.[7]

---

* Yrd. Doç. Dr. Giresun Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

[1] Kevork Pamukcuyan, *"Abro Efendi (Sahak)"*, **İstanbul Ansiklopedisi**, s. 175-176; Aykan Candemir-Vağarşag Seropyan, "*Abroyan, Sahak*", **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi I**, İstanbul 1999, s. 78.

[2] Doğum tarihi, tercüme-i hâl varakasında hicri 1241/1825 olarak gösterilmesine rağmen Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA**, DH. SAİD (Dahiliye Nezareti Sicil-i Ahval Defterleri)**, No: 4/178 ve BOA**, ŞD. SAİD Şurâ-yı Devlet Sicil-i Ahval Defterleri),** No:30/7; Pamukcuyan, **a.g.m**, s. 175 ve Candemir, a.g.m., s. 78'de kaynak göstermeksizin 15 Eylül 1823 olarak verilmiştir. Sahak Abro'ya ait Osmanlı arşivinde üç sicil dosyası bulunmaktadır. BOA**, DH. SAİD**, No: 4/178; BOA**, ŞD. SAİD,** No:30/7 ve BOA**, DH. SAİD**, No: 4/178'in tekrarı olan BOA**, ŞD. SAİD**, No:5/17.

[3] BOA**, DH. MKT (Dahiliye Nezareti Mektûbî Kalemi)**, No:2111/58, 28 Eylül 1888.

[4] Aslen Belgratlı olan bu ailenin kaynaklarda adı geçen ilk önemli ferdi Abro Çelebi'dir. Abro Çelebi, Girit Seferi sırasında Osmanlı ordusunun iaşe işleriyle ilgilenmiş, Kandiye'nin tesliminde hazır bulunmuş ve buradaki kiliseler camiye çevrilirken Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'ya müracaat ederek bu kiliselerden birini 1400 riyâle satın alarak "Surp Karabet" adını vermiştir. Yine Filibe, Silivri ve Mihaliç'te birer kilise yaptırarak, XVII. yüzyıl İstanbulu için önemli bir kaynak eser olan "İstanbul Tarihi" kitabının yazarı Ermeni Eremya Çelebi Kömürcüyan'ı himaye etmiştir. Abro Çelebi hakkında daha fazla bilgi için bkz., Kevork Pamukcuyan, "*Abro Çelebi*", **İstanbul Ansiklopedisi**, s. 175; Yine Abro ailesinden İzmirli Piyer Abro 1717'de Rus Çarı Petro'dan Rusya'da ticaret yapma imtiyazı almıştır, Rauf Beyru, **19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam**, İstanbul 2000, s. 9.

[5] BOA**, DH. SAİD**, No: 4/178; Mesropyan, İzmir'de açılan ilk Ermeni okuludur. 1799'da İngiliz Konsolosluğu'nda memur olarak çalışan Abroyan Efendi tarafından bağışlanan arazi üzerinde inşa edilmiş ve 1825'te de genişletilmiştir, Beyru, **a.g.e**., s. 307-308.

[6] BOA**, DH. SAİD**, No: 4/178; Babıali Tercüme Odası'na girişi Y. G. Çark,**Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler**, İstanbul 1953, s. 130 ve Candemir, a.g.m., s. 78'de 1852 olarak gösterilmişse de yanlıştır.. Mülâzemet için bkz. F. Müge Göçek, "Mülâzemet", **Encyclopedia of Islâm,** second edition, vol. VII, Leiden-New York 1993, s. 545; Babıali Tercüme Odası için bakınız, Sezai Balcı, **Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve**

Sahak Abro'nun ilk maaşı olan 500 kuruş, İzmir Meclisi tercümanı iken vefat eden akrabası Avodik'in münhal kalan 1000 kuruşluk maaşından ödenmiştir. Sahak Abro, Tercüman Avodik'in yeğeniydi.[8] Sahak Abro'nun yabancı dil bilgisinin kaynağı hiç şüphesiz ki ailesidir. Aileden Tercüman Avodik, 1839'da Kaptan-ı Derya Ahmet Paşa'nın tercümanlık hizmetinde, 1839-1842 arasında 2500 kuruş maaşla Sadaret tercümanlığında[9], Viyana ve Paris Sefareti baştercümanlığında bulunduktan sonra,[10] bir müddet Babıali Tercüme Odası'nda istihdam edilmiş ve İzmir Meclisi tercümanlığında bulunmuştur.[11] Ailenin eğitime ve özellikle yabancı dil öğrenimine verdiği önem Sahak Abro'da da görülmektedir. Sahak Abro, oğlu Hırant Abro'ya İsviçre'de Lozan Lisesi ve Lozan Akademisi'nde ve Fransa'da Nantes Hukuk Fakültesi'nde Fransızca, Edebiyat ve Hukuk eğitimi aldırmıştır. Hırant Abro da babası gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına kadar devlet hizmetinde bulunarak kesintisiz 38 yıl Babıali Hukuk Müşavirliği yapmıştır. Hırant Abro, bu süre zarfında Murabaha Nizamnamesi'nin ta'dili, 18 Haziran 1887'de Türkiye-Yunanistan Ticaret Antlaşması, 1914'te Türkiye-Bulgaristan Ticaret Antlaşması, 1916'da Türkiye ile Almanya arasında imzalanan konsolosluk, suçluların iadesi, Türk ve Alman vatandaşlarının her iki ülkede ikametlerine dair yapılan antlaşmalarda, yine 1917'de Türkiye ile Avusturya-Macaristan arasında yapılan uluslararası ikili antlaşmalarda hukuk müşaviri olarak önemli hizmetlerde bulunarak 1924'te emekliye ayrılmıştır.[12]

Tercüman Avodik ve oğlu Hırant Abro dışında Sahak Abro'nun akrabaları ile ilgili az da olsa arşiv kayıtlarında bilgi bulunmaktadır. Bunlardan biri de Sahak Abro'nun İzmir'de oturan kardeşi tüccar Kirkor Abro'dur. Kirkor Abro, İzmir'de devletin bazı işlerine yardımcı olmaktaydı. Sahak Abro, Tahrirat-ı Ecnebiye Müdürü iken kardeşi Kirkor'a hizmetlerine karşılık olarak 13 Mayıs 1857'de salise rütbesi verilmiştir.[13] Sahak Abro, Tahrirat-ı Hariciye Katibi iken akrabası olan ve İzmir'de oturan Gül Hanım'a 1000 kuruş maaş bağlatmıştır.[14]

Tercüme Odası'nda çalıştığı süre içinde Hariciye Nezareti'ne gelen Fransızca ve İngilizce evrakı tercüme işiyle meşgul olduğu gibi Nisan 1851'den itibaren Takvim-i Vekâyii'nin Fransızca'ya çevrilmesi işini de Sahak Abro üzerine almış ve bu hizmetine karşılık olarak Takvimhane-i Amire bütçesinden maaşına 500 kuruşluk ilave de yapılmıştır.[15] Takvim-i Vekayii'nin Fransızca'ya çevrilmesini 1856'ya kadar devam ettirmiştir.[16]

Babıali Tercüme Odası, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2007.

[7] BOA**, DH. SAİD**, No: 4/178.

[8] BOA**, A. AMD (Sadaret Amedî Kalemi)**, No:11/3,(24 ZA 1265/11 Ekim 1849).

[9] Sadaret tercümanlığına atanması için bkz. BOA**, İ. DH** (**İrade Dahiliye**), No: 5/208, (25 N 1255/ 2 Aralık 1839) ve Sadaret tercümanlığından azli için bkz. BOA, **C. DH** (**Cevdet Dahiliye**) , No: 253/12616.

[10] BOA**, İ. HR** (**İrade Hariciye**) No:15/741, (3 Z 1257/16 Ocak 1842).

[11] İzmir Meclisi tercümanlığına 5 Ocak 1848'de 500 kuruş maaşla atanmıştır, BOA**, A.AMD**, No:3/26 (28 M 1264/5 Ocak 1848); Tercüman Avodik'in maaşı 21 Aralık 1848'de 1000 kuruşa çıkarılmıştır, BOA**, A. MKT.MHM (Sadaret Mühimme Kalemi)**, No:9/21 (25 M 1265/21 Aralık 1848).

[12] Hırant Abro Efendi'nin tercüme-i hâl varakası için bkz. BOA**, DH. SAİD**, No:71/117 (10 RA 1314/19 Ağustos 1896).

[13] BOA**, A. DVN (Divân/Beylikçi Kalemi)**, No: 123/50 (19 N 1273/13 Mayıs 1857);BOA, **A. AMD**, No:79/44 (1273/1857).

[14] BOA**, C. HR (Cevdet Hariciye)**, No:6274 (23 Ş 1281/21 Ocak 1865).

[15] BOA**, İ.MVL(İrâde Meclis-i Vâlâ)**, No:6647, (16 C 1267/19 Nisan 1851); Maliye Nezareti'ne yazılan tezkere BOA**, A. MKT. NZD (Sadaret Mektûbî Kalemi, Nezâret ve Devâir)**, No: 32/99, (22 C 1267/24 Nisan 1851);BOA**, A.MKT.NZD**, No:33/13, (25 C 1268/ 27 Nisan 1851).

[16] BOA**, A. AMD**, No: 80/62, (1273/1856).

Sahak Abro, Babıali Tercüme Odası'nda sadece Takvim-i Vekâyi'in Fransızca'ya tercümesi yanında Hariciye Nezareti'ne, Osmanlı Devleti'nin dış temsilciliklerinden ve İstanbul'da bulunan yabancı devletlerin diplomatlarından gelen her türlü Fransızca evrakın çevirisini de yapmıştır. 1852 yılında tercüme ettiği evrakın sayısı 80'dir. Yine bu dönemde Tercüme Odası'nda mesai arkadaşları içinde daha sonra beraber çalışacakları Asım, Macit paşalarla meşhur sözlükçü Redhouse, Nurettin, Nuri, Said, Rasih, Şakir, Raşid, Tevfik, Remzi Vecihi, Arzuman, Kirkor, Kostaki, Vuliç efendiler bulunmaktadır.[17]

Sahak Abro, Tercüme Odası'ndaki işinin yanı sıra 1850'lerin başından itibaren kitap çevirileri de yapmıştır. Bu sırada Encümen-i Daniş'in de haricî azalarından olan Sahak Abro'nun tespit edebildiğimiz kadarıyla tercümesini yaptığı eserlerden dördü basılmıştır. Bu çevirilerinin ilki Jean Baptiste Say'ın *Catechisme d'Economie Politique* adlı eserini *İlm-i Tedbir-i Menzil* adıyla çevirdiği ekonomi-politik kitabıdır. Eserin, 24 Aralık 1851 tarihli Meclis-i Ma'arif ve 9 Ocak 1852 tarihli Meclis-i Vâlâ kararlarıyla "*…bilhassa erbâb-ı dâniş ve istidâdda ilim ve icmâli husûlüne ve umum nâsa faideli olacağı…*" gerekçesiyle masrafı ve geliri Sahak Abro'ya ait olmak üzere basılmasına karar verilmiş ve bu çeviriden dolayı Sahak Abro beş bin kuruşla ödüllendirilmiştir.[18] Eser, 1852'de Mühendisoğlu Matba'asında bastırılmıştır.[19] 26 Eylül 1860'ta Maliye Nezareti'ne yazılan bir yazıda, bu kitaptan 50 tanesinin satın alınarak Maarif-i Umumiye Nezareti'ne yollanmasının istenmesi bize kitabın Osmanlı maarif çevrelerinde oldukça itibar gördüğü izlenimini vermektedir.[20] Eser, Osmanlı Devleti'ne modern ekonomi teorilerini tanıtan ilk kitap olma özelliğini taşımaktadır.

Sahak Abro'nun bir diğer çevirisi, Fransız yazar Sekur'un insan vücudunun gelişimini devlete benzeterek güzel ahlâk (*ahlâk-ı memdûha*) ile insana zarar veren kötülüklerin (*agraz-ı muzırra-i insaniye*) insanoğluna yaptığı fayda ve zararlarını inceleyerek bu durumu devletin oluşum ve gelişimine uyarlayan eserini *Kişver-i Derûn* adıyla yayımlanan tercümesidir. Bu eserin de basım masrafı ve geliri Sahak Abro'ya bırakılmıştır.[21] Eser ancak yirmi yıl sonra 1871 yılında Sahak Abro'nun işsiz olduğu dönemde basılmıştır.[22] Yine Türkçe'nin ilk gramer kitaplarından sayılan Ahmet Cevdet Paşa'nın Fuat Paşa ile birlikte yazdığı *Kavaid-i Osmaniye*'yi 1852'de Fransızca'ya tercüme ederek bastırmış ve kitabın telif hakkını on sene müddetle elinde bulundurmuştur.[23]

Sahak Abro'nun bir başka eseri 1855'te Mustafa Reşit Paşa'nın isteği üzerine kaleme aldığı "*Avrupa'da Meşhûr Ministroların Tercüme-i Hâllerine Dair Risâle* " isimli kitabıdır. Sahak Abro, bu eserini dört cilt olarak tasarlamışsa da sadece bir cilt olarak yayımlamıştır. Kitapta Talleyrand (1754-1838), Prens Metternich (1773-1859), Lord Wellington (1769-1852), Kont Nesselrode (1780-1862), Lord Palmerstone'nun (1784-1865) biyografileri ve yaşadıkları dönemin siyasal olayları konusunda bilgiler bulunmaktadır.[24] Sahak Abro'nun bu

---

[17] BOA**, BEO (Babıali Evrak Odası), Sadaret Defteri**, No:60 (Tercüme Odası'na Verilen Evrakın Defteri).

[18] BOA**, İ. MVL**, No: 198/6166, (24 RA 1267/27 Ocak 1851); BOA**, A. AMD**, No:29/5, (20 RA 1267/23 Ocak 1851); BOA**, A. MKT. NZD**, No:27/2, (9 R 1267/ 11 Şubat 1851); BOA, **A. MKT. MVL (Sadaret Mektûbî Kalemi Meclis-i Vâlâ)**, No: 39/15, (27 R 1267/1 Mart 1851).

[19] **Eski Harfli Türkçe Basma Eserler Bibliyografyası** (Arap, Ermeni, ve Yunan Alfabeleriyle) (1584-1986), Ankara 2001.

[20] BOA**, A. MKT, MVL**, No:196/41, (10 RA 1277/26 Eylül 1860).

[21] BOA**, İ. MVL**, No:210/6806,(14 B 1267/15 Mayıs 1851).

[22] **Eski Harfli Türkçe Basma Eserler Bibliyografyası** (Arap, Ermeni, ve Yunan Alfabeleriyle) (1584-1986), Ankara 2001.

[23] BOA**, A.MKT, MVL**, No:52/77, (13 B 1268/2 Şubat 1852).

[24] Sahak Abro, **Avrupa'da Meşhûr Ministroların Tercüme-i Hâllerine Dair Risâle**, Takvimhane-i Amire Matbaası, İstanbul 1271/1855.

eseri Meclis-i Maarif-i Umumiye'de görüşülmüş ve kitabın Türk devlet adamları için faydalı olacağı düşünülerek bastırılmasına karar verilmiştir.[25] Fakat bu tercümenin "…*herkesin anlayacağı şey olmaması…*" gerekçesiyle sadece isteyenlere verilmek üzere Takvimhane-i Amire Matba'ası'nda 150 adet bastırılmıştır. Türk siyasi hayatında ministro, familya, Luterhane, telgraf, pasaport, konstitüsyon, konstitüsyonel usûl, politika-şinâs, oratör, federe, oporsiyon, konkord, konfederasyon, kongre, senato, parlamento gibi politik ve diplomatik içerikli birçok yabancı kökenli sözcük ilk kez bu derlemede kullanılmıştır.[26]

Basılı eserlerinin dışında Sahak Abro'nun tercüme ettiği ve basılmayan çevirileri de vardır. Bu eserler içinde tespit edebildiklerimiz şunlardır: Tercümesinin güzelliği belgelere konu olmuş olan Voltaire'den *On İkinci Şarl Tarihi,*[27] *Büyük Petro Tarihi,*[28] Machiavelli'den *Prens* (Rifat Paşa ile birlikte);[29] Bufel (?) adlı bir İngiliz yazardan Tarih-i Medeniyet, Amerikalı Rereper'den (?) *Avrupa'nın Tedkikat-ı Maneviyesi.*[30]

Sahak Abro örneğinde görüldüğü üzere Tanzimat aydını Avrupa ve dünya tarihi ile ilgilenmeye başlamıştır. İlber Ortaylı'ya göre bu ilgi, Tanzimat bürokratlarının bulundukları zamanı ve mekânı saptama bilincinin ürünüdür. XIX. yüzyılda Avrupa tarihine olan bu ilgi, Osmanlı toplumunun konumunu ve geleceğini anlamak isteğiyle başlamıştır.[31]

Sahak Abro'nun kitap ve risâle çalışmaları sadece Fransızca'dan yapılan çevirilerle sınırlı kalmamış, Ermeni cemaati ile de yakından ilgilenmiştir. 28 Şubat 1852-8 Ağustos 1853 tarihleri arasında Krikor Margosyan'la birlikte *Noyyan Ağavni* (*Nuh'un Güvercini*) adıyla haftalık Ermenice bir gazete çıkarmıştır. Bu gazete daha sonra maddi imkânsızlık nedeniyle kapanmıştır.[32]

17 Eylül 1855'te "*mesâlih-i nazikede istihdam olunduğu*" gerekçesiyle rütbesi saliseden saniye sınıf-ı sânîsine yükseltilerek[33] Babıali Tercüme Odası Mütercim-i Evvelliği'ni vekâleten idare etti.[34] Türkçe ve Fransızca okuyup yazmadaki yeteneği sebebiyle

---

[25] Eserinin basılmasını isteyen Sahak Abro'nun dilekçesi ve Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin eserin basılmasına dair mazbatası için bkz., BOA**, İ. MVL**, No:298/12139, (22 CA 1270/20 Şubat 1854) .

[26] Zeki Arıkan, "Batı Dillerinden Türkçe'ye Geçen İlk Siyasal ve Diplomatik Kavramlar", **XII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 12-16 Eylül 1994, Kongreye Sunulan Bildiriler**, IV,Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s.1412-1413.

[27] BOA**, İ.HR**, No:8775, (15 C 1275/20 Ocak 1859); Ahmet Hamdi Tanpınar, **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, sekizinci baskı, İstanbul 1997, s. 145;BOA**, HR. TO (Hariciye Nezareti Tercüme Odası)**, 315/52, 24 Aralık 1858, Türkçe'ye tercüme edilen bu kitabın bir nüshasının İsveç Kralı'na yollanması sebebiyle İsveç tarafından şövalyelik; Yine aynı kitap için Prusya devleti tarafından ikinci rütbeden bir kıt'a Order du la Coron nişanları tevcih olunmuştur, BOA**, HR.TO**, No:141/19, 31 Temmuz 1862 ve BOA**, İ.HR**, No:11023, (21 S 1279/18 Ağustos 1862); Nurettin Öztürk, "XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatında Voltaire ve Rousseau Çevirileri", **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**,XII/2002,s. 72 .

[28] Sahak Abro, Meclis-i Vâlâ'ya verdiği dilekçesinde Büyük Petro ile Demirbaş Şarl arasında gecen mücadeleyi, Büyük Petro Tarihi'nde yazdığını söylemektedir, BOA**, İ. MVL**,No:12139, (22 CA 1270/ 20 Şubat 1854); İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 21. baskı, İstanbul 2005, s. 258.

[29] BOA**, DH. SAİD**, 4/178; Vartan Artinian, **Osmanlı Devleti'nde Ermeni Anayasasının Doğuşu (1839-1863)**, (çev. Zülâl Kılıç), İstanbul 2004, s. 181.

[30] BOA, **ŞD. SAİD**, 30/7.

[31] Ortaylı**, a.g.e**, s. 258.

[32] BOA, **A. MKT. MVL**, 52/77, (13 B 1268/3 Mayıs 1852); Candemir, a.g.m., s,. 78;Artinian, **a.g.e**.,s. 181;Levon Panos Dabağyan, **Türkiye Ermenileri Tarihi**, üçüncü baskı, İstanbul 2005, s. 367.

[33] BOA**, İ. HR**, No: 124/6191, (5 M 1272/17 Eylül 1855); BOA**, A. DVN**, No:107/30-4, (10 M 1272/22 Eylül 1855).

[34] BOA**, ŞD. SAİD,** No:30/7.

4 Nisan 1856'da saniye sınıf-ı evvel mütemayizi rütbesi ile ve 3400 kuruş maaşla Divân-ı Hümâyûn Mütercim-i Sânîliğine atanmıştır.[35] Sahak Abro ile birlikte reformcu devlet adamlarını yetiştiren Tercüme Odası, 1821 Yunan isyanından sonra yeniden şekillendirilerek kısa sürede amacına uygun olarak hem iç ve hem de dış siyasette etkili olmuştur. Bu haliyle hem Tanzimat ve hem de Tanzimat sonrası reform hareketlerini hazırlayan bürokratların yetiştiği bir mektep, hem de değişik dillerde Babıâli'ye gelen yazışmaların tercüme edildiği bir memuriyet görümüne giren Tercüme Odası XIX. yüzyılın sonuna kadar bir kişinin kariyerine başlayabileceği "*en iyi yer*" olarak görülmüştür.[36] Bu durum, Sahak Abro'nun Osmanlı bürokrasisi içindeki kariyerinden de anlaşılmaktadır.

Bu sırada gerek büyük devletler nezdinde olan Osmanlı elçileri ve gerekse İstanbul'da ikamet eden yabancı elçilikler ile yapılan yazışmalarda Fransızca kullanılmaktaydı. Bu yazışmaların tercümeleri de Babıâli Tercüme Odası tarafından yapılmaktaydı. Özellikle Kırım Savaşı ile birlikte çeşitli devletlerden gelen yazılar ve bunlara verilecek cevapların Tercüme Odası'nca yazılması, savaş ortamında tercüme işlerini çoğaltması üzerine Tercüme Odası'na bağlı olarak Tahrirat-ı Ecnebiye Odası açılmıştır. Divan-ı Hümayun Tercümanı'nın "*maiyeti-i umumisi*"nde bulunacak olan Tahrirat-ı Ecnebiye Odası'na müdür olarak Rüstem Bey atanmış ve maiyetine de Tercüme Odası'ndan iki mübeyyiz, iki defterci ve bir müstahfızdan oluşan beş kişi atanmıştır. Nizamnamesi'nden anlaşıldığına göre bu odanın görevi Hariciye Nezaretine gelen evrakı tasnif ederek, kayıtlarını tutmak, ilgili birimlere havale ederek ve daha sonra bunları Oda'da muhafaza etmekti. Bu yönüyle Tahriratı-i Ecnebiye Odası, Hariciye Nezaretinin bir tür arşiv dairesi hükmündeydi.[37] Sahak Abro,19 Ocak 1857'de Babıâli Tercüme Odası'nda ikinci mütercim (*mütercim-i sânî*) iken 6400 kuruş maaşla, Torin maslahatgüzarlığına tayin olunan Rüstem Bey'in yerine Hariciye Nezareti **Tahrirat-ı Ecnebiye Odası Müdürlüğüne** atandı.[38] Sahak Abro'dan boşalan ikinci mütercimliğe de Pavlaki Musurus getirilmiştir.[39]

2- Cebel-i Lübnan Meselesindeki Faaliyetleri

Islahat Fermanı'nın, Hıristiyanlarla Müslümanları eşit bir hale getirmesi Cebel-i Lübnan'da büyük bir tepki yaratmıştır. Özellikle İngiliz kontrolü altında birleşen Sait Canbolat ve Hattar Ahmet'e bağlı Dürzilerle, Fransızların desteklediği Maruniler arasında 1860'ta Sayda, Matn, Havran, Hesbeya, Raşeya, Zahle ve Dayrülkamer'de büyük çatışmalar meydana gelmiştir.[40] Bu çatışmalar daha sonra Şam'a da sıçramıştır. Osmanlı yerel yönetimi bu çatışmaları önleme adına yeterli ve gerekli tedbirleri almadığı gibi zaman zaman isyanı da desteklemiştir. Babıali isyanların genişlediğini ve korkunç bir şekil aldığını öğrenince işi

---

[35] Yine aynı tarihte Tercüme Odası'nda mütercim-i evvel olarak çalışan Remzi Efendi'nin Ticaret Muavinliği'ne atanmasıyla yerine Amedi Odası'ndan Arifi Bey atanmıştır. BOA**, İ. DH**, No: 341/22465 (28 B 1272/4 Nisan 1856);Tercüme-i hal varakasında ikinci tercümanlığa atana tarihi 10 Haziran 1856 olarak gösterilmektedir. BOA**, DH. SAİD**, No: 4/178; Maaşı daha sonraki bir belgede 2750 kuruş olarak gösterilmektedir, BOA**, A. AMD**, No:78/14,(1273); Yine 12 Nisan 1856 tarihli bir belgede de aynı bilgiler tekrarlanmaktadır, BOA**, A.DVN,** No: 112/85 (6 Ş 1272/12 Nisan 1856).

[36] Carter Findley, **Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform (1789-1922)**, (çev. Latif Boyacı- İzzet Akyol), İstanbul 1994, s.178.

[37]BOA**, İ. HR,** No: 6560, (18 B 1272/ 25 Mart 1856); Findley, **a.g.e**, s. 159; Ali Akyıldız, **Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)**, İstanbul 1993, s. 90; Rüstem Bey, Tercüme Odası'na 19 Kasım 1854'te girmiştir BOA**, İ.HR,** No: 5640; Rüstem Bey, Polonyalı Blinsky ailesindendir, Galip Kemâli Söylemezoğlu, **Hariciye Hizmetinde 30 Sene**,I, İstanbul 1950, s. 58.

[38] BOA**, DH. SAİD**, No: 4/178 ve **BOA, ŞD. SAİD,** No:30/7.

[39] BOA**, A. AMD**, No:78/14, 1857.

[40] M. Tayyib Gökbilgin, "Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürzîler", **Belleten**, X/1946, s. 687-689.

ehemmiyetle incelemeye başlamış ve Osmanlı belgelerine "*mesele-i faci'a-i Şam*"[41] olarak geçen isyanın tahkiki için Hariciye Nazırı Fuat Paşa'yı, 12 Temmuz 1860'ta olağanüstü yetkilerle isyan bölgesine göndermiştir. Fuat Paşa'nın bu memuriyetinde maiyetinde bulunanlardan biri de 10 bin kuruş maaş ve 25 bin kuruş yollukla görevlendirilen Sahak Abro Efendi'dir[42] Sahak Abro'nun Fuat Paşa'nın maiyetinde yer alması "*fetânet ve hamiyet iktizasınca umur-ı mahsusanın hüsn-i ruyet ve tesviyesine bezl-i himem buyurulacağı*" şeklinde açıklanmıştır.[43]

Fuat Paşa'nın bu memuriyet için düşünülmüş olması, Suriye meselesinin, devletin iç meselesi olmaktan çıkarak uluslararası bir sorun alması ihtimalinden kaynaklanmaktaydı. Fuat Paşa, bir taraftan isyanı yatıştırırken, bir taraftan da bu isyanlara karşı yapılabilecek dış müdahaleler karşısında Osmanlı yönetiminin düşünce ve hareket tarzını savunabilecekti. Fuat Paşa'nın görevi asayişi sağlamak, asilerin elebaşlarını cezalandırmak, Cebel-i Lübnan idaresini ıslah etmek ve isyandan zarar gören Hıristiyanlara tazminat verilmesini temin etmekti.[44] Fuat Paşa'nın başkanlığında toplanmış olan Avrupa Komisyonu'nda Sahak Abro, Hariciye Nazırı Fuat Paşa ile birlikte Osmanlı Devleti'ni komisyon azası olarak temsil etmiş,[45] daha sonra da aynı komisyonun başkanı olmuştur.[46]

Fuat Paşa ile Sahak Abro'nun bölgedeki faaliyetleri arşiv belgelerinden takip edilebilmektedir. Sahak Abro Beyrut'tan İstanbul'a yolladığı 17 Eylül 1860 tarihli raporunda, Şam'da Arabistan Ordusu eski Müşiri Ahmet Ağa ile Miralay Osman ve Abdüsselam başta olmak üzere isyana karışan ya da katılan küçük subayların kurşuna dizildiğini, Lazkiye'de bulunan Rus konsolosunun Hıristiyanlar hakkında yazılan bir tehdit mektubu yüzünden Osmanlı yönetimi aleyhinde diğer konsolosları tahrik ettiğini anlatmaktadır.[47] Yine 23 Ekim 1860 tarihli bir diğer raporunda da isyancı elebaşlarından Hilmizâde Şeyh Abdullah Efendi, Hüseyinzâde Ahmet Efendi, Müftü Tahir Efendi, Nasuhpaşazâde Abdullah Bey, Azmizâde Mehmet Bey, Azizzâde Ömer Efendi'nin Kıbrıs'a; Azmizâde Abdullah ile Abdullah Beyzâde Ali Bey'in Sakız'a; Hafızbeyzâde Abdülkadir Bey ile Şeyh Abdullah el-Hilmizâde Salih Efendi'nin Bozcaada'ya; Nakîb Ahmet Efendi'nin Rodos'a; Farukîzâde Abdülhadi Efendi'nin İstanbul' yollanarak hapis cezası aldıklarını belirtmiştir.[48]

İsyanla ilgili olarak büyük devletlerin temsilcileri ile Osmanlı Devleti adına Sahak Abro'nun katıldığı Avrupa Komisyonu adıyla bir komisyon kuruldu. Komisyonun vazifesi isyancı Dürzilerin cezalandırılması, Marunilere verilecek tazminat meselesi ve Lübnan'a verilecek yeni idari nizamın tespit edilmesinden oluşmaktaydı.[49] Bu amaçla Avrupa Komisyonu'nda görüşülmek üzere Sahak Abro'nun Fuat Paşa ile birlikte hazırladığı 23 Ekim 1862 tarihli sekiz maddelik geçici nizamname taslağına göre[50];

---

[41] BOA**, A. MKT. UM (Sadaret Mektûbî Kalemi Umum Vilayet)**, No: 538/59 (5 Ş 1278/5 Şubat 1862).
[42] BOA**, DH. SAİD**, 4/178 ve BOA**, ŞD. SAİD,** No:30/7.
[43] **BOA, A. MKT. UM**, No: 538/59, (5 Ş 1278/5 Şubat 1862).
[44] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, VI, Ankara 1995,s. 33-42.
[45], Karal,**a.g.e**.,VI, s. 39.
[46] Avrupa Komisyonu azalığına atanan Sahak Abro'ya gereken her türlü yardımı yapacağına dair 18 Aralık 1861 tarihiyle Şam Valisi'nden Sadaret'e yazılan tahrirat,BOA, **A. MKT. UM**, No: 525/78, (15 C 1278/18 Aralık 1861); Gökbilgin,a.g.m., s. 696.
[47] Sahak Abro'dan Hariciye Müsteşarı Kabulî Efendi'ye BOA, **A. AMD**., No: 93/28 (1 RA 1277/17 Eylül 1860)
[48] BOA, **HR. TO**, No: 435/53, 23 Ekim 1860.
[49] Avrupa Komisyonu ile ilgili olarak Sahak Abro ile Lord Duffer, L. Bedard, Weckbecker ve Movikov arasında geçen müzakereler için bakınız, BOA, **HR. TO**, No: 435/53, 11 Ekim 1860.
[50] BOA, **HR. TO**, No: 435/53, 23 Ekim 1860 tarihiyle Sahak Abro'dan Hariciye Müsteşarı Kabuli Efendi'ye Beriyetüşşam vak'asına dair yollanan tahriratın tercümesi.

1-Dürzî Kaymakamlığı dört daireye bölünecektir.

2-Her bir dairede Osmanlı yönetimi tarafından atanan birer müdür olacaktır.

3-Her müdürün yanında beş muavin olacak ve bunların hepsi ilgili dairenin idare meclisinin azası olacaklardır.

4-Bu dairelerde Müslüman, Hristiyan, Mütevalî ve Dürz ahalileri olacağından beş muavinliğin ikisi çoğunluğa, üçü de azınlıkta kalan taifelere ait olacaktır.

5-Her taifenin muavinleri, kendi taifelerine ait olan köylerin şeyhleri vasıtasıyla seçileceklerdir. Muavinlerin "ehl-i ırz" olmasına dikkat edilecektir.

6- Muavinlerden oluşacak olan daire meclisleri, belediye işlerine memur olup kaza meclisleri derecesinde olacaklardır.

7-Daireleri oluşturan köylerin her birinde hangi gruptan insan varsa her birinin bir şeyhi olacak ve her şeyhin yanında iki muhtar olacaktır. Şeyhler ve muhtarlar kendi taifelerinin işlerine bakacaklardır. Farklı taifelerden kişiler arasındaki meseleleri ilgili taifenin şeyh ve muhtarları çözüme kavuşturacaklardır. Şeyh, muhtar ve muavinlere müdürleri tarafından memuriyet tezkeresi verilecektir.

8- Her bir dairede Osmanlı askerinden başka her bir taifeden münasip miktarda zaptiye askeri bulundurulacaktır.

Yapılan müzakereler sonucunda Lübnan'ın bir idari birim olarak belirlenmesi ve meseleye bulunacak çözümün de bunu destekleyecek yapıda olması ilke olarak kabul edildikten sonra yeni nizamname, 9 Haziran 1861'de imzalanmış ve ardından yayımlanan bir fermanla yürürlüğe konmuştur.[51] Bu nizamname ile Lübnan bir dereceye kadar özerk bir idareye kavuşmuştur.

Ekim 1860'ta Osmanlı, Rusya, İngiltere, Fransa ve Avusturya temsilcilerinin katılımıyla başlayan müzakereler aylarca sürmüştür. Sahak Abro'nun bu komisyondaki görevi yerine Hariciye Müsteşarı Kabulî Efendi'nin atanmasıyla 5 Şubat 1862'de son bulmuştur.[52] Sahak Abro, bu memuriyetten alınışını, "kurtuluşu" (*tahlis-i çakerânem*) olarak nitelendirmiştir.[53] Lübnan'da Avrupa Komisyonu'ndaki çalışmaları neticesi olarak Sahak Abro'ya bir kıt'a nişan verilerek rütbesi ûlâ sınıf-ı sânîsine çıkarılarak terfi' ettirilmiştir.[54] Sahak Abro, Mayıs 1862'de ailesiyle birlikte İstanbul'a dönmüştür.[55]

---

[51] Şit Tufan Buzpınar, " Lübnan", **Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, XXVII, Ankara 2003, s. 250; Cebel-i Lübnan Nizamnamesi için bkz, Cenk Reyhan, "Cebel-i Lübnan Vilayet Nizamnamesi", **Memleket Siyaset Yönetim,** 2006/I, s. 171-181; Gökbilgin,a.g.m., s.703.

[52] Sadaret'ten Abro Efendi'ye tahrirat BOA, **A. MKT. UM**, No: 538/65, (5 Ş 1278/ 5 Şubat 1862); Arabistan Ordusu Müşiri ve Sayda Valisi'ne Sadaret'ten yazılan tahrirat BOA, **A. MKT. UM**, No: 538/59 (5 Ş 1278/5 Şubat 1862).

[53] Yerine Hariciye Müsteşarı Kabuli Efendi'nin atanmasından dolayı Sahak Abro'nun Sadaret'e teşekkür yazısı, BOA, **A. MKT. UM**, No: 540/86, (15 Ş 1278/15 Şubat 1861).

[54] Sahak Abro'nun dışında müzakerelerde ibraz-ı sadakati görülen Meclis-i Ali-i Tanzimat hulefasından Şefkâtî Efendi, Hazine-i Hassa Vapurları Müdürü Mansur Hana'nın babası Hoca Hana'ya bir kıt'a nişan ve Beyrut'ta yayınlanan Hadikatülahbar gazetesi yazarı Halil el-Huri'ye de 5000 kuruş kıymetinde bir yüzük hediye edilmiştir. BOA, İ. DH., No: 467/31208 (6 B 1277/5 Aralık 1861); BOA, **A. MKT. NZD**, No: 340/60, (14 B 1277/26 Ocak 1861); Ahmet Lütfi Efendi, **Vak'anüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi**,IX, (yeni yazıya aktaranlar Ahmet Hezarfen, Yücel Demirel,Tamer Erdoğan), İstanbul 1999, s. 169; BOA, **DH. SAİD**, 4/178 Sahak Abro'nun tercüme-i hal varakası.

[55] BOA, DH. SAİD, 4/178 ve **BOA, ŞD. SAİD,** No:30/7 ;Sahak Abro'nun Lübnan'da bulunduğu süre içinde ailesini de yanında bulundurması sebebiyle İstanbul'a dönüşü için vapur talebinde bulunmuş (BOA, **A. MKT. NZD**, No: 404/85, (3 N 1278/4 Mart 1862), yol ve diğer masrafları için Beyrut Fevkalade Sandığı'na 40 bin kuruş ödenmiştir, BOA, **İ. HR**, No: 10975, (2 S 1279/ 30 Temmuz 1862).

Sahak Abro'nun Lübnan'da bulunduğu süre içinde ilgilendiği konulardan biri de Beyrut ve Halep arasında yapılmakta olan telgraf hatları hakkındadır. 23 Ocak 1862'de Sadarete yolladığı bir tahriratta Beriyetüşşam Hutut-ı Telgrafiye Mühendisi Şarl Buzuruski'nin bölgenin bir haritasını çıkardığını ve kendisinin haritayı inceleyerek mühendisin işini bitirdikten sonra bütün bölgenin haritasını yapmasının daha iyi olacağını ifade etmiştir. Mühendisten aldığı bilgilere göre Beyrut ile Trablus arasına yapılan telgraf hattında meşe ağacından yapılmış 1300 direk kullanıldığını, telgraf hattının Trablus'tan Lazkiye'ye kadar uzatılması için 3000 daha direk gerektiğini ve hattın zamanında bitirilmesi için bölgede bulunan Osmanlı askerlerinin yardımına ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Bölge ile İstanbul'un haberleşmesinin önemine de değinen Sahak Abro, telgraf hattının bir an önce bitirilebilmesi için Halep valisine merkezden emir verilerek meşe ve çam ağaçlarından 1500 telgraf direğinin hazırlattırılarak işlerin hızlandırılmasını istemiştir.[56]

3- 1865 Osmanlı Dış Borcunun Alınmasındaki Faaliyetleri

İstanbul'a dönüşünden bir müddet sonra Sahak Abro, Tahrirat-ı Ecnebiye Müdürlüğünün ilga edilmesiyle 14 Ağustos 1862'de sekiz bin kuruş maaşla Hariciye Nezareti Tahrirat-ı Hariciye Kitabeti'ne atanmıştır.[57] Bu göreve atanma iradesinde, Tahrirat-ı Ecnebiye Kalemi'nin işlerinin artmasıyla öneminin arttığı, ancak kalemin Divan-ı Hümayun Tercümanlığı'na (Babıâli Tercüme Odası) bağlı olduğu ve tercümanlığın evrak tercüme etmekle meşgul iken *muharrerat-ı vak'aya* bakmasının zor olduğuna dikkat çekilerek Hariciye Nezâreti'ne, başta Fransızca telgraflar olmak üzere gelen evrakın hepsinin Tahrirat-ı Hariciye Kalemi idaresine bırakılması öngörülmüştür. Böylece Tercüme Odası'nın iş yükü hafifletilmiştir. Sahak Abro'nun bu göreve atanmasında Beriyetüşşam meselesinde Fuat Paşa ile birlikte çalışması etkili olmuştur. Özellikle bu mesele için kurulan Avrupa Komisyonu'nda Fuat Paşa'ya vekâlet etmesi ve işini iyi yapması (*isbât-ı dirâyet ve sadakat etmesi*) Sahak Abro'yu bu göreve terfi ettirmiştir.[58]

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde bir dizi mâlî ıslahat hareketlerine girişilmiştir. 1862'de mali bunalımın sonucunda Fuat Paşa mali ıslahat programı hazırlamıştır. Hazırlanan program, devlet bütçesinin hazırlanıp her yıl yayımlanmasını, harcamalarda tasarrufa gidilmesini, yeni gelir kaynaklarının bulunmasını, kağıt paranın kaldırılması ve devletin düzenli olmayan borçlanma yapısının tasfiyesi için iç ve dış borçlanmaya gidilmesini öngörmekteydi.[59] Bu plân doğrultusunda 1862 ve 1863 yıllarında dış borç alımı yapılmıştı.

1865 yılı sonbaharında vadesi yaklaşmakta olan dış borçların ödenmesi için gerekli parayı Maliye henüz bankaya yatırmamıştı. Borcun faizini de yeniden borçlanmak suretiyle ödemekten başka çare yoktu. Osmanlı Bankası iki Fransız finans kurumu ile anlaşarak Osmanlı yönetimine 6.600.000 Osmanlı lirası bir istikraz temin etmiştir. Bu borca karşılık olarak ağnam vergisi gelirleri ile Ergani madeni hasılatı karşılık olarak gösterilmiştir. Yine 1865 yılı içinde ikinci bir istikraz daha akdedilmiştir. Bu istikraz, iç borçların bir dış borç haline tahvili için yapılmıştır. Bu sebeple de bu borçlanmaya Esham-ı Umumiye ismi

---

[56] BOA, **HR. TO**, No: 468/33, 23 Ocak 1862.

[57] BOA, **İ. DH**. No: 33563; kendi tercüme-i hal varakasında atanma tarihini 24 Ağustos 1862 ve maaşını da 9 bin kuruş olarak göstermektedir.,BOA, DH. SAİD, 4/178 ve **BOA, ŞD. SAİD,** No:30/7; Tahrirât-ı Hariciye Kitabeti'nin iş ve işleyişi için bkz. BOA, İ. HR., No:14250/1 Kasım 1869.

[58] Atanma iradesinde 5900 kuruş olan maaşının sekiz bin kuruşa çıkarılmasını bizzat Fuat Paşa teklif etmiştir. BOA, **İ. DH**., No:33563 (16 S 1279/13 Ağustos 1862); Ahmet Lütfi Efendi, **a.g.e.,**X, s. 69-70; Tahrirat-ı Hariciye Kitabeti'ne ait evrakın korunması için bkz, BOA, **İ.DH**,No:34306, (12 N 1279/ 3 Mart 1863).

[59] Karal, **a.g.e**., VII, s. 226.

verilmiştir. İç borçların en acil kısmı 1863 istikrazı ile ödenmiş olmakla beraber tedavülde , halkın konsolit ismini verdiği esham-ı cedide, tahvilat-ı mümtaze ve sergi gibi isimlerle hazinenin ve diğer dairelerin çıkarmış bulunduğu birçok dahili tahviller vardı. Hükumet bu borçları birleştirmek maksadıyla bir dış borç alımına gitmek istiyordu.[60] Bu istikraz görüşmeleri için hem yabancı dil bilgisi olan hem de ekonomi-politik bilen Tahrirat-ı Hariciye Kâtibi Sahak Abro, Mart 1864'te 10 bin frank harcırâhla Paris ve Londra'ya Esham-ı Umumiye Komiseri olarak görevlendirilmiştir.[61] Yine Esham-ı Umumiye Komiserliği göreviyle ilgili masrafları için Sahak Abro'ya Osmanlı Bankası marifetiyle 500 liralık kredi de açılmıştır.[62]

Sahak Abro, Paris ve Londra'da yaptığı görüşmeler sonucunda 1863 borçlanmasına ait 10.249.607 franklık bir taksit ödemesini 16 Mayıs 1865'te yapmaya muvaffak olmuştur.[63] Bu taksit ödemesi Sahak Abro'nun yaptığı istikrazdan karşılanmıştır.[64]

1865 yılında Sahak Abro, 40 milyon Osmanlı altını istikrazına imza atmıştır. Bu istikraz % 5 faizle Osmanlı Devleti ile İngiliz General Credit and Finance, Fransız Societe Generale de Finance şirketleri arasında yapılmıştır.[65]

Paris'te yapılan % 5 faizli Düyûn-ı Umumiye Eshamı'nın bir kısmının Paris Borsası'nda değerlendirilmesi için Sahak Abro ile Mösyö Şenayir (Schnayyer) arasında bir mukavelename yapılmıştır. Buna göre Paris Borsası'nda işlem görecek tahvillerin tamamından Mösyö Şenayir sorumlu olacak, borsada Osmanlı tahvilleri ile yapılacak her türlü işlem hakkında Sahak Abro'ya bilgi verilecek, Sahak Abro borsa işlemlerine müdahale etmek isterse bu müdahalesini 24 saat öncesinde haber verecek, borsa işlemlerinde 100 bin mecidiye altınının üzerine çıkılmayacak, bu işlemler için Credit Fonsire de France Bankası'na 1.250.000 franklık kredi açılacak, alım satım işlemleri için borsa simsarlarına % 1 ve Mösyö Şenayir'e % 0.25 komisyon ödenecek, tahvil alım-satım işlemlerinden kâr elde edilmesi durumunda kârın % 25'i Mösyö Şenayir'e verilecektir.[66]

Paris Borsası'nda Osmanlı tahvillerinin oldukça büyük miktarda işlem hacmine ulaştığı belgelerden anlaşılmaktadır. Eshâmın en az değişim gösterdiği günlerde dahi 300 bin liralık tahvil alım-satımı yapılmıştır.[67]

---

[60] Karal, **a.g.e**.,, VII, s. 235.
[61] BOA, **DH. SAİD**, 4/178.
[62] BOA, **A. MKT. MHM**, No:333/63 (27 Z 1281/23 Mayıs 1865).
[63] Hariciye Nezaretine Paris Sefaretinden gelen tahrirat tercümesi BOA, **HR. TO**, No:75/15, 2 Haziran 1865;
[64] Maliye Nezareti'ne tahrirat, BOA, **A.MKT. MHM**, No:339/51-1, (16 RA 1282/9 Ağustos 1865).
[65] Murat Şeker, "Osmanlı Devletinde Mali Bunalım ve İlk Dış Borçlanma", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,** VIII/2, 2007, s. 126; Emine Kıray, Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar, Üçüncü Baskı, İstanbul 2008, s. 208-209; Bu istikrazın yapılmasında hizmetleri görülen Fransa Kredi Finansier Bankası Müdürü ile Şarl Edward'a birer kıt'a Mecidî nişanı ihsan buyurulması hakkında 22 Eylül 1865 tarihli Sahak Abro'nun arizası, BOA, **HR. TO**, No: 447/64.
[66] BOA**, HR. TO**, No: 76/81 26 Eylül 1865 ve 6 Ekim 1865 tarihli Mösyö Şenayir'in mektubunun tercümesi ve bütün şartlarını kabul ettiğine dair 30 Ekim 1865 tarihli Sahak Abro'nun mektubu; Bu sözleşmenin ardından Mösyö Şenayir Paris Borsası'nda Osmanlı tahvillerinin alım-satımıyla ilgilenmeye başlamış ve kendisine bu iş karşılığında Ekim 1865-Ocak 1866 itibarıyla 13.807 frank ödeme yapılmıştır, BOA**, HR. TO**, No: 76/81, 11 Şubat 1866.
[67] BOA**, HR. TO**, No: 447/99, 16 Kasım 1865 Paris Borsası'nda Osmanlı Devleti adına tahvilleri yöneten Markar Agopyan ve Vinal Könye'ye dördüncü rütbeden birer kıt'a Mecidî nişanı verilmesi hakkında 16 Kasım 1865 tarihli Sahak Abro'nun arizası tercümesi.

Sahak Abro'nun Londra'da istikraz meselesi ile ilgili hesaplarda Maliye nezaretince yapılan incelemelerde açığının çıkması soruşturma geçirmesine sebep olmuştur.[68] Bu zimmet, Osmanlı Devleti'nin Londra Şehbenderi Gasban Efendi vasıtasıyla Londra General Credit and Finance Şirketi'nin kayıtları incelenmesiyle şirket hesabından alınarak Bank-ı Osmanî'ye ödenmiştir.[69] Sahak Abro'nun hesapları ile ilgili olarak Fransa Sanayi ve Ticaret Şirketi'nin (Societe Generale Pour Favoriser le Development du Commerce et le I'Industrie) kayıtları da incelenmiştir.[70] Sahak Abro'nun Paris ve Londra'daki hesabını incelemek üzere 3 Aralık 1867'de Meclis-i Vâlâ'da Hariciye Teşrifatçısı Kamil Bey, Meclis-i Vâlâ azasından Mustafa Efendi ve Mihran Bey, Eshâm-ı Umumiye Emini Sadık Efendi, Osmanlı Bankası Muhasebecisi Ohannes ve Divân-ı İstinâf azasından Gavril Efendi'den oluşan bir tahkikat komisyonu kurulmuştur.[71] Bu tahkikat komisyonunun çalışmaları sonucunda 98.384 Osmanlı lirası zimmeti çıktığı anlaşılmıştır. 18 Şubat 1882 tarihli bir belgede Sahak Abro'nun Paris ve Londra'da yaptığı istikrazla ilgili Hazine'ye olan borcunun tamamının ödenerek 31 Ocak 1872 (20 Zilkade 1288) tarihiyle hesabının kapatıldığı bildirilmektedir.[72]

Sahak Abro muhtemelen bu soruşturmanın etkisiyle 26 Mart 1867'de Tahrirât-ı Hariciye Kitabeti'nden azledilmiştir. Azledilmesinin gerekçesi görevden alınma iradesinde "*hasbelicab*" şeklinde açıklanmıştır.[73] Sahak Abro, kendi el yazısıyla yazdığı ve Şurâ-yı Devlet Reisi Server Paşa tarafından onaylanan tercüme-i hâlinde Tahrirat-ı Hariciye Kitâbeti'nden alınmasını "*…hazine-i celile ile olan muhâsebe-i acizânemin rûyeti…*" şeklinde açıklamaktadır.[74]

Sahak Abro'nun azledilmesinden sonra yaklaşık dokuz buçuk sene başka bir göreve atanmamıştır. Bu süre zarfında ma'zûliyet maaşı da almamıştır. Mart 1867'den Eylül 1875'e kadar olan zaman zarfındaki hayatı arşiv belgelerine ve dönemin eserlerine yansımadığı için bilgimiz bulunmamaktadır. 30 Eylül 1875'te (Şaban 1292) fahri olarak Kürtlerin iskân ve tavattunuyla ilgili Babıâli'de teşkil olunan komisyonun azalığına atanmıştır.[75]

4- Doğu Rumeli Meselesindeki Faaliyetleri

XIX. yüzyıl boyunca artan milliyetçilik ayaklanmaları ve müstakil bir hale getirilen Bulgar kilisesinin de etkisiyle Panislavizm, Bulgarlar arasında yayılmaya başlamıştır. Başta Naydenkerof olmak üzere Bulgar milliyetçileri, özellikle Rusların himaye ve yardımlarına güvenerek Bulgarlar arasında Türk düşmanlığı ve bağımsızlık fikrini aşılamışlardır. Bütün bunların bir sonucu olarak 1875'te başlayan Hersek isyanının da etkisiyle Bulgarlar, Nisan 1876'da isyan etmişlerdir. İsyanın ilk hareket sahası Filibe sancağı olmuştur. İsyan 18 bin

---

[68] BOA**, HR. TO**, No: 494/18, 3 Ekim 1866, Londra Sefareti'nden gelen tahriratın tercümesi. Bu belgede Sahak Abro üzerindeki zimmet 1474 sterlindir.

[69] BOA**, HR. TO**, No: 56/77, 29 Kasım 1866 Londra Sefareti tarafından gönderilen tahriratın tercümesi; BOA**, HR. TO**, No: 57/8, 13 Mart 1867 tarihli Bank-ı Osmanî Londra Şubesi'nin ve 14 Mart 1867 tarihli Londra Sefiri Musurus Paşa'nın tahriratları tercümesi.

[70] BOA**, HR. TO**, 509/15, 26 Temmuz 1867.

[71] BOA**, A. MKT. MHM**, No: 395/15, (16 Ş 1284/ 3 Aralık 1867).

[72] BOA**, ŞD. SAİD**, No: 30/7, Leff 5 ve 7, 18 Ocak 1887.

[73] Yerine yedi bin kuruş maaşla Serkiz Efendi atanmıştır BOA**, İ.HR**, No: 13146 (21 Z 1283/26 Nisan 1867); Ahmet Lütfi, **a.g.e**,XI, s. 36; Hariciye Kitabeti'nden azledilme tarihi sicil dosyasında Zilhicce 1283/Nisan 1867 olarak geçmektedir, BOA**, DH. SAİD**, 4/178.

[74] BOA**, ŞD. SAİD**, No: 30/7, Leff 5.

[75] Bu bilgi sadece kendisinin sicil dosyasında bulunmaktadır. Bu memuriyeti ile ilgili başak bir bilgimiz yoktur. BOA**, DH. SAİD**, 4/178 ve BOA**, ŞD. SAİD**, No: 30/7.

kişilik bir Osmanlı ordusu tarafından bastırılmakla[76] birlikte Bulgaristan'ın idari durumunu müzakere etmek amacıyla oluşturulan Filibe Fevkalâde Komisyonu'na Osmanlı devleti adına 19 Eylül 1876'da Sahak Abro atanmıştır.[77]

Aralık 1877'ye kadar bu komisyonda çalışan Sahak Abro'nun Bulgaristan meselesinin halledilmesi için önerdiği çözüm yollarından birisi de Bulgar papazlarının devlet lehine kazanılması şeklindedir. Sahak Abro, 27 Ağustos 1877 tarihli bir raporunda, Bulgar piskoposu Şervaziyus'un komitacı Bulgarlarla işbirliği içinde olduğunu, Bulgar papazlarının sancak ve köylerde oturan Bulgarlar üzerinde çok etkili olduklarını ve bu yüzden Bulgar çorbacıları ile birlikte ihtilâl çıkardıklarını belirtmektedir. Bulgar ihtilâline altmıştan fazla papazın katıldığını ve bunların affedilmelerine rağmen yine isyancılarla işbirliği yaptıklarını, fakat bütün Bulgar papazlarının bu şekilde davrandığını düşünmenin yanlış olacağını, köylerde oturan ve Bulgar ihtilaline karışmayan papazlara Osmanlı yönetimi tarafından tahsis olunan maaşların kesildiğini, isyanı desteklemeyen papazlara maaş ödenmesinin gerekli olduğunu ve bu durumun Bulgar papazları Pan-İslamizm fikrine katılmaktan alıkoyacağını ileri sürerek Şervaziyus'un görevden alınarak yerine Osmanlı yanlısı bir piskoposun atanmasını önermektedir.[78]

Sahak Abro, Filibe Fevkalâde Komisyonu'na başkanlık ederken Kasım 1877'de Dördüncü Daire-i Belediye Başkanlığına seçilmiş,[79] Aralık 1877'de Filibe Fevkalâde Komisyonu'nun feshedilmesiyle İstanbul'a dönmüş ve 12. Belediye Dairesi Başkanlığına fahri olarak atanmıştır.[80] 9 Haziran 1878'de De'âvi-i Hariciye Kitabeti'ne atanmıştır.[81] Bu memuriyetine devam ederken sekiz bin kuruşluk maaşına 12.500 kuruş ilave edilerek 28 Eylül 1878'den itibaren Doğu Rumeli Avrupa Komisyonu'na Osmanlı yönetimi adına ikinci komiseri olarak tekrar Filibe'ye yollanmıştır. Filibe'de bulunduğu sırada 20 Mart 1879'da altı bin kuruş maaşla Şurâ-yı Devlet azalığına atanan Sahak Abro, 6 Eylül 1879'da Doğu Rumeli Avrupa Komisyonu'nun çalışmalarını durdurması üzerine İstanbul'a gelmiştir.[82] Bu sırada Babıali Tercüme Odası'nın nitelikli personel yokluğundan tercüme işlerine yetişememesi yüzünden Başvekâlete gelen evrakın tercümesi için 17 Ekim 1879'da Başvekâlete bağlı olarak Tahrirât-ı Ecnebiye Müdürlüğü kurularak Sahak Abro'nun idaresine verilmiştir.[83] Şurâ-yı Devlet azalığına atanan Sahak Abro, ölümüne kadar bu memuriyetini sürdürmüştür.[84]

1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra Osmanlı hâkimiyetinde olmak üzere Doğu Rumeli'yi kapsamayan bir Bulgar Prensliği'nin kurulması kararlaştırılmış ve bu prensliğin teşkilatlandırılması ise Rusya'ya bırakılmıştır. Bulgaristan'daki Rus Komiseri Dondukof, Bulgaristan'ın ordu, idare ve maliyesini Rus çıkarlarına uygun düşecek bir biçimde

---

[76] Karal, **a.g.e**., VII, s. 97-98.
[77] Bu komisyona Sahak Abro on bin kuruş harcırah ve on bin kuruş maaşla önce aza ve daha sonra (Muharrem 1294/Nisan-Mayıs 1877) başkan olarak atanmıştır. BOA**, DH. SAİD**,No: 4/178 ve BOA**, ŞD. SAİD**, No: 30/7.
[78] BOA**, HR. TO**, No: 519/27, 27 Ağustos 1877.
[79] BOA**, DH. SAİD**, 4/178 ve BOA**, ŞD. SAİD**, No: 30/7.
[80] BOA**, DH. SAİD**, 4/178 ve BOA**, ŞD. SAİD**, No: 30/7.
[81] Deavi-i Hariciye'ye sekiz bin kuruş maaşla atanmıştır. BOA**, İ.HR**, No: 277/16892 (8 C 1295) (Bu belgeyi göremedim); Tercüme-i hal varakasında bu göreve atanma tarihi 13 Haziran 1878 olarak geçmektedir. BOA**, DH. SAİD**, 4/178 ve BOA**, ŞD. SAİD**, No: 30/7.
[82] Şurâ-yı Devlet hakkında bkz, Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s. 55-63; Karal, a.g.e., VII, s. 144-149.
[83] *"…Tercüme Odası…devletin en mühim bir mekteb-i feyz ve marifeti bulunduğu halde…lâyıkıyla istifade olunamamakla…"* BOA**, Y. A. RES**, No:4/69 (1 ZA 1296/17 Ekim 1879); Artinian, **a.g.e**., s. 181; Y. G. Çark, bu memuriyeti saray arşivi tercümanlığı olarak zikretmektedir, **a.g.e**., s. 132.
[84] BOA**, ŞD. SAİD**, No: 30/7.

teşkilatlandırmıştır. 29 Nisan 1879'da da Alman hanedanından Aleksander Bulgaristan prensliğine seçilmiştir.[85]

Sahak Abro, Şubat 1880'den 28 Mart 1880 tarihine kadar, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında işgale uğrayan Edirne'den göç eden halkın birbirlerine bıraktıkları hayvan ve eşyaların tekrar kendilerine iadesi hakkında kurulan komisyonda da görevlendirilmiştir.[86] Edirne'den dönüşünde Berlin Antlaşmasının 23. maddesi gereğince Doğu Rumeli nizâmını mütala'a edecek olan muhtelit komisyona Osmanlı Devleti adına "*malumat-ı sabıkaları cihetiyle*" Şura-yı Devlet azasından Sahak Abro ile ayândan Asım Paşa 29 Mayıs 1880'de görevlendirilmiştir.[87] Asım Paşa ve Sahak Abro'dan oluşan Osmanlı heyetine 29 Haziran 1880'de iyi bir müzakereci olduğu gerekçesiyle Edirne Vilayeti Müsteşarı Vaha Efendi de üçüncü komiser olarak atanmıştır.[88] Bu muhtelit komisyonun görevi Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletlerin temsilcileriyle vilâyetin sınırlarını tespit etmek ve muhtariyet statüsünü hazırlamaktı. Komisyonun hazırladığı Doğu Rumeli nizâmnamesinin esasları şu şekildeydi: Doğu Rumeli vilâyeti Osmanlı idaresinde kalacak, Osmanlılar vilâyet sınırlarında tahkimat yapabilecek ve kuvvet bulundurabilecek ve Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletlerin muvafakati alınarak beş yıl için bir Hıristiyan vilâyetin valisi olacaktı. Bu şekilde Doğu Rumeli'ye muhtariyet idaresi verilmiştir.[89]

Doğu Rumeli muhtariyetle idare edilirken 18 Eylül 1885'te Bulgar Doğu Rumeli milis kuvvetleri, kendilerine katılan köylülerle birlikte Filibe hükûmet konağını basarak Vali Gavril Paşa'yı tutuklamışlar, vilayetin haberleşme vasıtalarını kontrolleri altına almışlar, 21 Eylül'de de Prens Aleksander idaresinde Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'la birleştiğini ilan etmişlerdir.[90] Bu gelişme üzerine Babıali, Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletlerle yapılan birçok müzakerelerden sonra Türk-Bulgar dostluğunu devamlı kılmak ve Bulgaristan'da yabancı nüfûzuna mani olmak maksadıyla Bulgar Prensi ile doğrudan doğruya müzakereye girişmiştir. Halkı Müslüman olan Rodop Balkanı'nın (Kırcaali ve Ropçoz) Osmanlı idaresinde bırakılması şartıyla Bulgar istekleri kabul edilmiştir. Rusya'nın da muvafakati alındıktan sonra 5 Nisan 1886'da akd edilen bir konferansta imzalanan bir kararname ile Doğu Rumeli valiliği Bulgaristan prensine verilecek, Kırcaali ile Rodop civarında Müslümanlarla meskûn olan yerler Osmanlı idaresine bırakılacak, vilâyetin güvenliği ve halkın refah ve saadetini sağlamak için iç nizamnamesi Babıali ile Bulgar memurları arasında yapılacaktı.[91] Bu şekilde Bulgaristan ile Doğu Rumeli fiilen birleşmiş ve Prens Aleksander da valiliğe atanmıştır.

Bundan sonra ortaya çıkan yeni durumu müzakere etmek amacıyla Doğu Rumeli dahili nizamnamesinin tadilatını müzakere edecek olan komisyona "*vukuf ve malumatı cihetiyle*" birinci komiser olarak Macit Paşa ve ikinci komiser olarak Filibe'de bulunan Şura-yı Devlet azasından Sahak Abro atanmıştır.[92]

Doğu Rumeli Vilayetinin dahili nizamnamesinin tadilatını müzakere edecek olan komisyona katılacak olan Macit Paşa ve Sahak Abro'ya verilmek üzere Meclis-i Mahsûs-ı

---

[85] Karal, **a.g.e.,,** VIII, Ankara 1988,s. 102.
[86] BOA**, ŞD. SAİD**, No: 30/7.
[87] BOA**, İ.MTZ.04 (İrade Bulgaristan)**,No: 7/264, (19 C 1297/29 Mayıs 1880);BOA**, Y. A. HUS (Yıldız Sadaret Hususî Marûzât)**, No: 164/99, (17 C 1297/27 Mayıs 1880); BOA**, ŞD. SAİD**, No: 30/7.
[88] …vezaifin ehemmiyetine binaen ashab-ı cerbeze ve iktidardan olması hasebiyle… BOA**, Y.A.RES (Yıldız Sadaret Resmî Marûzât)**, No: 6/11, (21 B 1297/29 Haziran 1880).
[89] Karal, **a.g.e**., VIII, s. 103.
[90] Karal, **a.g.e**.,, VIII, s.106.
[91] Karal, **a.g.e**.,, VIII, s.109.
[92] BOA**, İ. MTZ. 04**, No: 11/562, 27 Nisan 1886 ve BOA, ŞD. SAİD, No:30/7, leff 8.

Vükelâ'da incelenerek 24 maddelik bir talimatname kaleme alınmıştır. Bu talimatnamenin temelini Doğu Rumeli'nin asayiş ve emniyeti ile Osmanlı hazinesinin kaybını en aza indirme girişimleri oluşturmaktadır. Her ne kadar talimatı Osmanlı yöneticileri hazırlamışsalar da Bulgar memurlarla birlikte gözden geçirilerek gerekli düzenlemelerin yapılarak uluslararası konferansın onayına sunulmasına karar verilmiştir. Yine talimatnamede Doğu Rumeli Vilayeti'nin Bulgaristan ile birleşmesi göz önüne alınarak Berlin Antlaşması'nın Bulgaristan ve Doğu Rumeli hakkında olan hükümleri eskisi gibi yürütülecekti. Gümrük, posta, telgraf, demiryolu, maden, öşür ve Doğu Rumeli vergisi gibi devlete ait olan mali hukukun teminat altına alınması esaslarına dayanmaktaydı.[93] Talimat 26 Mayıs 1886'da (22 Şaban 1303) Dahiliye Nazırı Ahmet Münir Paşa'nın başkanlığında Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi azasından Sahak Abro, Rüsûmât Emini Edip, Umûr-ı Nafi'a Nazırı Zühdü, Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi Reisi Mahmud Celaleddin ve Meclis-i Maarif Reisi Haydar Bey'den oluşan bir komisyon tarafından kaleme alınmıştır.[94] Bu talimat 28 Haziran 1886'da II. Abdülhamit'e sunularak onayı alınmıştır.[95] Yine 25 Haziran 1886'da yapılan Meclis-i Vükelâ toplantısında Türk tezlerini desteklemek amacıyla Doğu Rumeli'nin dâhili nizamnamesinin tadilinden sonra toplanacak olan komisyonda bulunacak olan yabancı diplomatları etkilemek için Filibe İslam Cemeaatı Nazırı Cemaleddin Efendi tarafından kaleme alınan ve Filibe Müslümanlarına Bulgarların yaptıkları zulümleri anlatan tezkereler de Abro Efendi ile Macid Paşa'ya verilmiştir.[96]

Doğu Rumeli iç nizamnamesinin tadilatı Sofya'da müzakere edilirken, 21 Ağustos 1886'da Rus yanlısı bazı Bulgar generallerinin Prens Aleksander'e karşı bir darbe girişiminde bulunmaları üzerine Sahak Abro ve Macit Paşa'dan oluşan Osmanlı diplomat heyetinin geri çağrılıp çağrılmaması da gündeme gelmiştir. Sadrazam Kamil Paşa'nın, Osmanlı devletinin Bulgaristan Komiseri Gasban Efendi'den 29 ve 31 Ağustos ve 1 Eylül 1886 tarihlerinde aldığı telgrafta karışık bir ortamda bulunan Osmanlı memurlarının geri çağrılmasını önermiş ve böylece hem Bulgarları memnun etmek hem de Avrupa devletleri tarafından Bulgarlara yapılacak dış müdahalenin önünü kesilmek istenmiştir.[97] Fakat Sadrazam Kamil Paşa, Gasban Efendi'nin görüşlerine katılmayarak; "*Prensin Sofya'ya vürudunda Bulgaristan'ın istiklâlini ilan etmesi me'mûl değil ise de Bulgaristan ile Rumeli-i Şarkî'nin ittihadının ilan edilmesi muhtemel olup ve vuku'ât-ı ahire işbu ittihadın husûlünü te'cil maksadına mebni…*" diyerek bu durumun büyük devletler tarafından da tasdik edilmesi gerektiğini, Bulgarların Ruslara meyletmelerinin önüne geçilmesi gerektiğini, Osmanlı devleti açısından prensin görevine devam ettirilmesini ve Rusya'ya boyun eğecek bir başka prensin seçilmesinin Osmanlı çıkarlarına uymadığını beyan ederek Abro Efendi ile Macit Paşa'nın Sofya'da bırakılarak Bulgar Prensi Aleksander ile görüşmelere devam edilmesinin daha münasip olacağı kanaâtine varmıştır.[98] Bütün bu gelişmelerle birlikte Prens Aleksander 7 Eylül 1886'da Bulgaristan prensliğinden feragat

---

[93] 24 maddelik bu talimatın tam metni için bkz, BOA**, İ. MTZ. 04**, No: 11/577, leff 3;BOA**, Y. A. RES**, No: 43/3, leff 3.

[94] BOA**, İ. MTZ**. 04, No: 11/577, leff 3;BOA**, Y. A. RES**, No: 43/3 (22 Şaban 1303/26 Mayıs 1886).

[95] BOA**, İ. MTZ. 04**, No: 11/577, (26 N 1303/28 Haziran 1886);Sadrazam Kamil Paşa'nın tahriratı, BOA**, Y.A. RES**, No: 43/3, (24 N 1303/26 Haziran 1886).

[96] BOA**, MV (Meclis-i Vükelâ)**, No:10/69, (23 N 1303/25 Haziran 1886); 26 Haziran 1886'da Bulgar memurlarıyla Doğu Rumeli meselesini müzakere edecek olan Osmanlı heyetine gidiş-dönüş masrafları olmak üzere Sahak Abro ve Macid Paşa'ya onar bin kuruş, maiyetlerinde bulunacak olan Türkçe ve Fransızca kâtiplerine 3500'er kuruş ve iki çavuşa 500'er kuruş tahsis edilmiştir. BOA**, İ. MTZ. 04**, No: 11/577, leff 2; BOA**, Y.A.RES**, No: 43/3, (24 N 1303/26 Haziran 1886) Meclis-i Vükelâ mazbatası.

[97] BOA**, Y. A. HUS**, 194-2/8, leff 1, 29 Ağustos 1886 tarihli Gasban Efendi'nin telgrafı.

[98] BOA**, Y. A. HUS**, 194-2/8, 31 Ağustos 1886 tarihli Sadrazam Kamil Paşa'nın tahrirâtı; BOA**, Y. A. HUS**, 194-2/26 (3 Z 1303/2 Eylül 1886), Kamil Paşa'nın ve Gasban Efendi'nin tahriratları.

etmiş ve yerine 7 Temmuz 1887'de Alman hanedanından Ferdinand atanmıştır. Berlin Antlaşması'nın hükümlerini uygulamak için kuvvet yerine diplomasi yöntemlerine başvuran Osmanlı yönetimi bu oldu-bittiyi onaylamak zorunda kalmıştır.[99]

Sahak Abro'nun ölümüne kadar Şurâ-yı Devlet üyeliği yaptığını bilmemize rağmen 1886-1900 yıllarını kapsayan dönemdeki faaliyetleri ile ilgili bir bilgiye ulaşamadık. Sahak Abro, sadece Osmanlı bürokrasisi içinde değil, aynı zamanda Ermeni cemaati içinde de önemli görevler üstlenmiştir. 14 Mayıs 1853'te Patrikhane Genel Meclisi üyeliğine, 30 Haziran 1855'te Patrikhane Genel Meclis Loğotet vekilliğine, 1855 ve 1859'da Patrikhane Nizamname Komisyonu üyeliğine seçilmiştir. 17 Temmuz 1864'te Ermeni Cemaati Genel Meclisi Başkanlığına, 25 Ağustos 1865'te Nizamname Kurulu Üyeliğine, 27 Şubat 1870 ve 4 Haziran 1876 tarihlerinde iki kez Cismani Meclis Başkanlığına, 17 Eylül 1887'de de Cismani Meclis üyeliğine seçilmiştir.[100]

8 Ağustos 1900'de ölen Sahak Abro'nun cenaze masrafları 1899 senesine ait ödenmemiş olan 4500 kuruşluk maaşından karşılanmıştır.[101] Ölümünden sonra İstanbul'da ikamet Mösyö Lesaye, Fetir ve Yakuz adlı Fransız bankerlerine borcu olduğu gerekçesiyle 1896-1900 yıllarını kapsayan ödenmemiş maaşlarının haczine karar verilmiştir. Fakat aile geçim sıkıntısında olmalı ki bu maaşların bir kısmı Sahak Abro'nun ölümünden hemen sonra oğlu Hırant Abro tarafından alınmıştır.[102] Sahak Abro'nun maaşı, ölümünden sonra Kasım 1900'den itibaren eşi Agavni Hanım'a bağlanmıştır.[103] Sahak Abro'nun hatırı sayılır şekilde gerek kendi tasarrufu ve gerekse ailesinden miras kalan emlak ve arazileri bulunmaktadır. Miras yoluyla kalan emlâki içinde babasından İzmir'de bir arazi,[104] kayın biraderi İbrahim Kavakyan'dan İstanbul'da Galata, Beyoğlu ve Tarabya'da beşte bir hissesi olan 202.784 kuruşluk ev, arsa ve dükkânları[105] ile kendisine ait İstanbul[106] ve Uşak'ta[107] gayrimenkûlleri bulunmaktadır.

Sonuç

---

[99] Karal, **a.g.e**.,VIII, s. 111.
[100] Candemir, a.g.m., s. 78.
[101] BOA, **DH. MKT**, No: 2399/16, (9 CA 1318/4 Eylül 1900).
[102] BOA, **DH. MKT**, No:2421/40, 28 Ekim 1900; Sahak Abro, 20 Mart 1879'da Şurâ-yı Devlet azalığına atandığında maaşı altı bin kuruş olan maaşı Maşât Kararnamesi gergince 12 Mayıs 1880'de beş bin kuruşa,11 Şubat 1897'de de 4500 kuruşa indirilmiştir. BOA, **ŞD. SAİD**, No:30/7, leff 9.
[103] BOA, **ŞD. SAİD**, No:30/7.
[104] İzmir'deki emlâkin babasından miras kaldığı belgelerden anlaşılmaktadır. Babasından kalan emlâkin 1875-1898 yıllarını kapsayan ödenmemiş vergi borcu olan 5489 kuruş Sahak Abro'nun kendi maaşından tahsil edilmiştir, BOA**, DH. MKT,** No:2111/58, 28 Eylül 1898; BOA**, DH. MKT**, No:2128/93, 6 Kasım 1898 tarihiyle Maliye Nezareti'ne yazılan tahrirat; BOA**, DH. MKT**, No:2248/13, 18 Eylül 1899 tarihiyle Aydın Vilâyetine tahrirat.
[105] BOA, **İ. MMS (İrade Meclis-i Mahsûs)**, No:126/5407, Leff 6, Bu belgede Sahak Abro'nun eşine kalan gayrimenkûllerin ayrıntılı bir listesi verilmiştir.
[106] Sahak Abro'nun 7. Daire-i Belediye sınırları içinde yer alan evinin 1897-1898 senelerine ait vergi borcu 1473 (BOA, **DH. MKT**, No:1010/26, 24 Eylül 1905); yine aynı evin 1899-1906 yıllarına ait vergi borcu 10894 kuruş (BOA, **DH. MKT**, No:1152/63, 13 Mart 1907); Altıncı Daire-i Belediye sınırları içerisinde yer alan emlâkinin 1890-1907 yıllarına ait vergi borcu 12.766 kuruş (BOA, **DH. MKT**, No:1265/47, 30 CA 1326/30 Haziran 1908)
[107] Uşak'taki emlak ve arazisi ile ilgili konularda Sahak Abro'ya kolaylık gösterilmesi hakkında Kütahya Mutasarrıflığına yazılan tahrirat BOA, **DH. MKT**, No: 1551/118, 8 Ekim 1888; Sahak Abro'nun Uşak'ta bazı kişiler nezdinde olan alacağının Asaduryan tarafından tahsil edildiği, fakat Sahak Abro'nun onu vekil olarak tayin etmediğinden dolayı Asaduryan hakkında hukuki işlem yapılması ve vekili olan Kâtibzâde Osman Efendi'ye yardımcı olunması hakkında Hüdavendigâr Vilayeti'ne tahrirat, BOA, **DH. MKT**, No:1598/60, (23 C 1306/24 Şubat 1889).

XIX. yüzyıl Osmanlı reformcu bürokrat kadroları içinde yer alan, yabancı dil bilgisi ve tercümanlık geleneği olan bir aileden gelen Sahak Abro, yaklaşık 42 sene devlet hizmetinde bulunmuştur. Sahak Abro'nun nerdeyse yarım asır devam eden başarılı memuriyeti kendinden sonra, uzun yıllar Babıali Hukuk Müşavirliği yapacak olan oğlu Hırant Abro'ya da miras kalmıştır. 1849'da Babıali Tercüme Odası'nda başlayan kariyeri 1900 yılında Şura-yı Devlet azalığı ile son bulmuştur. Bu süreç içinde Sahak Abro, Osmanlı bürokrasisinde Tercüme Odası içinde birinci ve ikinci mütercimlik; Tahrirat-ı Ecnebiye, Tahrirat-ı Hariciye, Deavi-i Hariciye müdürlüklerinde; Eshâm-ı Umumiye komiserliğinde; Cebel-i Lübnan meselesi ile ilgili Avrupa Komisyonu ve Şarkî Rumeli ile ilgili Filibe Fevkalâde Komisyonu, Dördüncü ve On İkinci Belediye daireleri başkanlıklarında; Mekteb-i Mülkiye öğrencilerinin Usûl-i İdare-i Mülkiye dersleri mümeyyizliğinde[108]; Kürtlerin iskanı için oluşturulan komisyon üyeliği ile Şurâ-yı Devlet azalığında bulunmuştur. Bütün bu kariyeri içindeki tek hatası durumu 1865 Osmanlı dış borç alımında zimmeti görülmesi üzerine azledilmesi olmuştur. Devlet hizmetinde bulunduğu süre zarfında özellikle Beriyetüşşam ve Doğu Rumeli meselelerinde önemli hizmetleri görülmüştür.

Türkçe ve Ermenice dışında İngilizce, Fransızca, İtalyanca ve Rumca bilmesi ve genç yaşında Encümen-i Daniş'in içinde yer alması ve Sahak Abro'yu XIX. yüzyıl Avrupası'nı ekonomik ve politik olarak incelemeye sevk etmiştir. Bunun sonucunda Jean Baptiste Say, Voltaire, Machiavelli, Sekur'dan tarih, politika ve iktisat alanında eserler tercüme etmiştir. Özellikle Say'dan çevirdiği *İlm-i Tedbir-i Menzil* adlı eseriyle modern iktisat teorilerini ve *Avrupa Ministrolarının Tercüme-i Hâllerine Dair Risâle* ile politik ve diplomatik içerikli birçok kavramı Osmanlı aydın ve bürokratlarına tanıtmıştır. Bu yönü ile Sahak Abro, XIX. yüzyıl reformcu, bürokrat *Tanzimat adamı*na iyi bir örnek teşkil etmektedir.

KAYNAKLAR

1-Arşiv Belgeleri

BOA**, BEO (Babıali Evrak Odası), Sadaret Defteri**, No:60 (Tercüme Odası'na Verilen Evrakın Defteri)

BOA**, A. AMD (Sadaret Amedi Kalemi)**, No: 3/26,11/3, 29/5, 78/14, 79/44, 80/62, 93/28

BOA**, A. DVN (Sadaret Divân/Beylikçi Kalemi),** No: 107/30-4,112/85, 123/50

BOA, **A. MKT. MHM**, **(Sadaret Mektûbî Mühimme Kalemi),** No: 9/21, 333/63, 339/51-1, 395/15

BOA**, A. MKT. MVL**, (**Sadaret Mektûbî Kalemi Meclis-i Vâlâ**)No: 52/77,196/41

BOA**, A. MKT. NZD**, No: 27/2, 32/99, 33/13, 340/60, 404/85

BOA**, A. MKT. UM**, (**Sadaret Mektûbî Umum Vilayet**), No: 525/78,538/59, 540/86

BOA**, C. DH**, **(Cevdet Dahiliye)**, No: 253/1261

BOA**, C. HR**, **(Cevdet Hariciye**), No:6274

BOA**, DH. SAİD (Dahiliye Sicil-i Ahval Defterleri)**, 4/178, 71/117,

BOA**, DH.MKT (Dahiliye Nezareti Mektûbî Kalemi)**, No: 1010/26, 1152/63, 1265/47, 1551/118, 1598/60, 2111/58, 2128/93, 2248/13, 2399/16, 2421/40

BOA**, HR. TO (Hariciye Nezareti Tercüme Odası)**, 15/52, 56/77, 57/8, 75/15, 76/81, 141/193, 200/58, 435/53, 447/64, 447/99, 468/33, 494/18, 509/15, 519/27

BOA**, İ. DH (İrade Dahiliye)**, No: 5/208,341/22465, 467/31208, 33563, 34306

BOA**, İ. HR (İrade Hariciye**) No: 15/741,5640, 124/6191, 6560, 8646,8775, 9262,10975,11023, 13146, 14250, 277/16892

BOA, **İ. MMS (İrade Meclis-i Mahsûs)**, No:126/5407

BOA**, İ.MTZ.04**, (**İrade Bulgaristan**), No: 7/264, 11/562, 11/577

BOA**, İ. MVL**, **(İrade Meclis-i Vâlâ)**, No: 39/15, 198/6166, 6647,210/6806, 298/12139

BOA, **MF. MKT**,(**Maarif Nezareti Mektûbî Kalemi**) No: 65/20

BOA**, MV (Meclis-i Vükelâ)**, No:10/69

BOA**, ŞD.SAİD (Şurâ-yı Devlet Sicil-i Ahval Defterleri)**, No:5/17, 30/7

108 Şura-yı devlet Tanzimat Dairesi ve Sahak Abro'ya yazılan tahrirat BOA, **MF. MKT (Maarif Nezareti Mektûbî Kalemi)**, No: 65/20, (9 B 1297/17 Haziran 1880).

BOA**, Y. A. HUS** (**Yıldız Hususî Marûzât),** No: 164/99, 194-2/8, 194-2/26
BOA**, Y. A. RES** (**Yıldız Resmî Marûzât),** No:4/69, 6/11, 43/3

2- Kitaplar ve Makaleler
Ahmet Lütfi Efendi, **Vak'anüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi**, IX-X-XI, (yeni yazıya aktaranlar Ahmet Hezarfen, Yücel Demirel,Tamer Erdoğan), İstanbul 1999
Akyıldız, Ali, **Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)**, İstanbul 1993
Arıkan, Zeki, "Batı Dillerinden Türkçe'ye Geçen İlk Siyasal ve Diplomatik Kavramlar", **XII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 12-16 Eylül 1994, Kongreye Sunulan Bildiriler**, IV,Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s.1405-1416
Artinian, Vartan, **Osmanlı Devleti'nde Ermeni Anayasasının Doğuşu (1839-1863)**, (çev. Zülâl Kılıç), İstanbul 2004
Balcı, Sezai, **Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Babıali Tercüme Odası**, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2007
Beyru, Rauf, **19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam**, İstanbul 2000
Buzpınar, Şit Tufan, " Lübnan", **Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, XXVII, Ankara 2003,s. 243-254
Candemir Aykan, -Vağarşag Seropyan, "*Abroyan, Sahak*", **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, I**, İstanbul 1999, s. 78
Carter Findley, **Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform (1789-1922)**, (çev. Latif Boyacı- İzzet Akyol), İstanbul 1994, s.178
Çark, Y. G.,**Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler**, İstanbul 1953
Dabağyan, Levon Panos, **Türkiye Ermenileri Tarihi**, üçüncü baskı, İstanbul 2005
Eski Harfli Türkçe Basma Eserler Bibliyografyası (Arap, Ermeni, ve Yunan Alfabeleriyle) (1584-1986), Ankara 2001
Göçek, F. Müge, "Mülâzemet", **Encyclopedia of Islâm,** second edition, vol. VII, Leiden-New York 1993, s. 545
Gökbilgin, M. Tayyib, "Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürzîler", **Belleten**, X/1946, s.641-703
Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, VI-VIII, Ankara 1995
Kıray, Emine, **Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar**, Üçüncü Baskı, İstanbul 2008
Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 21. baskı, İstanbul 2005
Nurettin Öztürk, "XIX. Yüzyıl Türk Edebiyatında Voltaire ve Rousseau Çevirileri", **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**,XII/2002,s. 72-79
Pamukcuyan, Kevork, "*Abro Çelebi*", **İstanbul Ansiklopedisi**, **I**, İstanbul 1958, s. 175
Pamukcuyan, Kevork, *"Abro Efendi (Sahak)"*, **İstanbul Ansiklopedisi**,**I**, İstanbul 1958, s. 175-176
Reyhan, Cenk, "Cebel-i Lübnan Vilayet Nizamnamesi", **Memleket Siyaset Yönetim**,2006/I, s. 171-181
Sahak Abro, **Avrupa'da Meşhûr Ministroların Tercüme-i Hâllerine Dair Risâle**, Takvimhane-i Amire Matbaası, İstanbul 1271/1855
Seyitdanlıoğlu, Mehmet, Tanzimat
Söylemezoğlu, Galip Kemâli, **Hariciye Hizmetinde 30 Sene**,I, İstanbul 1950
Şeker, Murat, "Osmanlı Devletinde Mali Bunalım ve İlk Dış Borçlanma", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,** VIII/2, 2007, s. 115-134
Tanpınar, Ahmet Hamdi, **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Sekizinci Baskı, İstanbul 1997